

STRABO

STRABO

OPIS KRETY (*GEOGRAPHICA* X.4,1-15)

OPIS KRETY (*GEOGRAPHICA* X.4,1-15)

1. Skoro uprzednio opowiedziałem o wyspach Peloponezu i o pozostałych, czyli o wyspach leżących w Zatoce Korynckiej i tych przed nią¹, należy teraz powiedzieć po kolei o Krecie (przecież i ona należy do Peloponezu) i o wyspach znajdujących się w okolicy Krety, wśród których godne wspomnienia są Cykady i Sporady, ponadto i te o mniejszym znaczeniu.

2. Teraz jednakże powiedzmy najpierw o Krecie. Eudoksos² mówi tedy, że leży ona na Morzu Egejskim. Nie tak należałoby powiedzieć, ale raczej, iż Kreta leży między Cyrenajką a tą częścią Hellady, która ciągnie się od [przylądka] Sunion aż do Lakonii, od zachodu na wschód równolegle na całej długości w stosunku do tych miejsc. Kreta jest oblana od północy Morzem Egejskim i Kreteńskim, od południa zaś Libijskim łączącym się z Morzem Egipskim. Spośród obu krańców wyspy zachodni znajduje się w okolicy Falasarny³, ma szerokość około 200 stadiów i rozdziela się na dwa przylądki (z których południowy nazywany jest „Czołem Barana”⁴, północny zaś — Kimaros); wschodnim zaś krańcem jest Samonion, wystający niewiele dalej na wschód w stosunku do Sunionu⁵.

3. Rozmiary Krety definiuje Sosikrates⁶, o którym Apollodor⁷ mówi, że dokładnie opisuje tę wyspę; długość ma ona większą aniżeli dwa tysiące trzysta stadiów⁸, szerokość zaś nieznaczną w stosunku do jej wielkości, tak iż jej linia

¹ Strabon ma tu na myśli Wyspy Jońskie i Echinady, opisane przezeń wcześniej (*Geographica* X.2,8-20)

² Eudoksos z Rodos, autor licznych pism historycznych i geograficznych, działał w trzecim wieku p.n.e., a do opracowania Strabona trafił zapewne za pośrednictwem Eratostenesa.

³ Falasarna, port na zachodnim wybrzeżu Krety, który przestał istnieć w połowie VI wieku n.e. na skutek wypiętrzenia się Zachodnich krańców wyspy i odcięcia zatoki portowej od morza.

⁴ Antyczny przylądek „Czoło Barana” (gr το Κριοῦ Μένωπον) obecnie nosi miano *Krios* (dosłownie „Baran”).

⁵ Przylądek Samonion jest faktycznie skierowany na północny wschód, a z kolei przylądek Sunion leży na wysokości obecnej Chanii (wschodnia Kreta). Strabon albo przejął błędną informację z innego źródła, albo korzystał z jakiejś niedokładnej mapy, na której przylądki były zarysowane w prowizoryczny sposób, a sama Kreta była umiejscowiona nieco bardziej na zachód w stosunku do jej rzeczywistego położenia.

⁶ Historyk Sosikrates (z pochodzenia Rodyjczyk) działał w drugim stuleciu p.n.e.

⁷ Strabon powołuje się tu na jednego ze swych podstawowych informatorów, historyka greckiego — Apollodora Artemitę (I wiek p.n.e.). Ponieważ ów Apollodor komentuje dokonania Sosikratesa (II wiek p.n.e.), zatem nie może tu wchodzić w rachubę historyk Apollodor z Erytrei, działający zapewne w trzecim stuleciu ery przedchrześcijańskiej.

⁸ Rzeczywista długość wyspy wynosi około 1400 stadiów (250 km), zatem wielkości podane przez starożytnych są przesadzone.

brzegowa mogłaby liczyć nieco więcej niż pięć tysięcy stadiów. Artemidor⁹ mówi wszakże o czterech tysiącach stu stadiach [obwodu]. Hieronim¹⁰ zaś, stwierdziwszy długość dwóch tysięcy, szerokość natomiast nieregularną, mógłby powiedzieć, iż linia brzegowa jest dłuższa aniżeli ta podana przez Artemidora.

Na trzeciej części długości [wyspy] znajduje się zwięźnienie liczące około stu stadiów", po jednej stronie którego nad morzem północnym znajduje się osada Amfimalla, po drugiej — nad morzem południowym Fojniks przynależna do Lampejczyków¹². Kreta jest najszersza pośrodku. Stąd zaś znowu brzegi morza zbiegają się ku zwięźnieniu ciśniejszemu od poprzedniego i liczącemu sześćdziesiąt stadiów¹³, które rozciąga się od Minoa, miasta Lyktyjczyków¹⁴, do Morza Libijskiego i Hierapytny. To miasto leży nad zatoką¹⁵. Potem ciągnie się Kreta aż do ostrego przylądka zwanego Samonion, zwróconego w kierunku Egiptu i wysp należących do Rodyjczyków.

4. Wyspa zaś jest górzysta i lesista, ale obfituje w urodzajne wąwozy. Spośród gór te leżące na zachodzie nazywają się „Górami Białymi” [*Leuka*]; nie ustępują one Tajgetowi co do wysokości i rozpościerają się na długości około trzystu stadiów¹⁶, tworząc grzbiet, który kończy się gdzieś w pobliżu przewężenia. W centralnej zaś i najrozleglejszej części wyspy wznosi się Góra Idajska, najwyższa spośród tamtejszych gór, a kulista w obwodzie na sześćset stadiów. Otaczają ją najdorodniejsze miasta. Pozostałe wzniesienia są prawie równe Górom Białym, jedno na południu, inne kończące się na wschodzie.

⁹ Przyjmuje się powszechnie, że daną posiac należy kojarzyć z geografem Artemidorem z Efezu (U wiek p.n.e.). Identyfikacja z historykiem Artemidorem z Askalonu (działającym przed 1 stuleciem p.n.e.) wydaje się mniej prawdopodobna.

¹⁰ Strabon nie precyzuje, czy chodzi tu o Hieronima z Karii (III wiek p.n.e.), czy o późniejszego o dwa stulecia Hieronima z Egiptu

¹¹J.D.S. Pendlebury, *The Archaeology of Crete. An introduction*, London 1939, s. 21, podkreśla, że ten istmus liczy w linii prostej 18 km, co dość dokładnie odpowiada 100 stadiom. Natomiast odległość drogowa między Amfimalla i Fojniks jest nieco większa, chociaż oba miasta leżą niemal w jednej linii. Należy jednak powiedzieć, że te dwa toponimy określają raczej położenie zwięźnienia, nie zaś konkretne punkty, między którymi liczone odległość.

¹² Kojniks (obecnie Frangokastello) była portem miejscowości zwanej Lampa lub Lappa. Większość badaczy umiejscawia osiedle portowe Fojniks nieco bardziej na zachód poza obszarem istmusa, co ws/akże u świetle świadectwa Strabona nie wydaje się uzasadnione.

¹³ Odległość ta wynosi 12 km, co odpowiadałoby szerokości istmusa w linii prostej. Droga z Hierapylny do Minoa liczyła faktycznie nieco więcej (70 stadiów).

¹⁴ Minoa. port przynależny do Lyktos. Strabon poprzez odpowiedni kwalifikator pragnie odróżnić dane miasto od innej Minoa. leżącej w zachodniej połaci wyspy w okolicy Aptery.

¹⁵ Starożytna Hierapytna jest identyczna z dzisiejszym portem handlowym Ierapetra. Dokładna lokalizacja miejscowości Minoa jest niepewna, ale nie ma wątpliwości, że leżała ona gdzieś w okolicy Pachyammos (tam bowiem kończyła się minojska droga przecinająca istmus Hierapytny). A może należałoby nawiązywać *Minoa (polis)* czyli „miasto minojskie” do leżącej opodal, prastarej osady na terenie dziś. Gournia?

¹⁶ Obie informacje są poprawne: najwyższy szczyt „Gór Białych” liczy 2453 m n.p.m., podczas gdy Tajgetu 2409. Długość pasma górskiego liczy faktycznie około 55 km.

5. Podróż morska z Cyreny do „Czoła Barana” trwa dwa dni i dwie noce, zaś od Kimarosu [do Peloponezu] jest siedemset stadiów (pośrodku znajduje się Kythera); natomiast od [półwyspu] Samonion do Egiptu żegluga trwa cztery dni i noce, inni wszakże mówią, że trzy. Jedni twierdzą, że dystans wynosi pięć tysięcy stadiów, drudzy zaś, że jeszcze mniej. Eratostenes orzeka natomiast, iż odległość od Cyrenajki aż do „Czoła Barana” wynosi dwa tysiące stadiów, stąd zaś do Peloponezu trochę mniej¹⁷.

6. „Różne wśród nich języki pomieszane”, mówi Poeta¹⁸;

„Są i Achajowie, i dumni Eteokreci, i Kidonowie,
Dorowie podzieleni na trzy szczepy, i boscy Pelazgowie”.

O tych [ludach] Stafylos¹⁹ mówi, iż częścią na wschodzie władają Dorowie, zachodnią Kydonowie, południową Eteokreteńczycy, do których należy miasteczko Prasos wraz ze świątynią Dzeusa Diktajskiego²⁰. Inni zaś, mający więcej przewagi, zamieszkiwali równiny.

Najprawdopodobniej Eteokreteńczycy i Kydonowie byli autochtonami, pozostali zaś przybyszami, o których Andron²¹ opowiada, iż przywędrowali z Tesalii, z części uprzednio zwanej Dorydą, teraz zaś Hestiajotis. Z tej krainy wyruszyli, jak mówi, owi Dorowie, którzy mieszkali w okolicy Parnasu; założyli oni Erineos, Bojon i Kytinion, i z tego powodu nazywani są przez Poetę „trójdzielniymi” [*trichaikes*]²². Zwycię nic akceptuje się wypowiedzi Androna, dowodzącego, że czteromiejska Doryda jest jakoby trójmiejska, metropolia zaś Dorów przedstawia kolonię Tessalów. Przyjmuje się raczej, iż epitet „trichaikes” pochodzi albo od hełmu z trzema kitami [*trilophia*], albo od pióropuszy wykonanych z włosia [*trichinos*]²³.

¹⁷ Podane odległości są do pewnego stopnia zgodne ze stanem faktycznym.

¹⁸ Poeta czyli Homer (*Odyseja* XIX, 175-177). Przekład Jana Parandowskiego.

¹⁹ Stafylos z Naukratis (działający przed II stuleciem p.n.e.) napisał prace historyczne o Tesalii, Atenach, Eolii i Arkadii. Do naszych czasów doszły tylko nieliczne fragmenty z jego dzieł.

²⁰ Strabon pomieszał ze sobą dwa miasta kreteńskie Priansos oraz Praisos. Pierwsze z nich leżało w centralnej części Krety w pobliżu masywu Lasithi (zwanego dawniej Dikte), drugie we wschodniej części wyspy, gdzie także znajdował się szczyt o tej samej nazwie (obecnie Pelsophas). Oba miejsca były ściśle związane z kultem Dzeusa. Ponieważ nazwa Dikte odnosiła się do różnych oronimów, nie mamy pewności, do której miejscowości kreteńskiej odnosi się doniesienie o świątyni Dzeusa Diktajskiego. Wydaje się, że w czasach rzymskich do znaczenia doszła świątynia położona we wschodniej Krecie w okolicy dzisiejszego Palaikastro.

²¹ Przypuszczalnie Strabon odwoływał się tu do Androna z Halikarnasu (działającego zapewne w IV stuleciu p.n.e.), który napisał dziełko, poświęcone genealogicznemu związkowi między plemionami i miastami greckimi. Ale w rachubę mogą też wchodzić geograf Andron z Tei (IV stulecie p.n.e.) lub Andron z Aleksandrii (II-I wiek p.n.e.).

²² Homer. *Odyseja* XIX, 177

²³ Objaśnienie Androna, przyjęte w tłumaczeniu przez Jana Parandowskiego, należy uznać za etymologię ludową. Nazwę τριχ-αἰκῆς należy raczej tłumaczyć jako 'potrzęsający włosami' (por. gr. πῖς, gen. sg. τριχός 'włos, czub, kita' oraz gr. ἄισσω). Lucjan Siemieński używa w swym tłumaczeniu epitetu „bujnowłosi”. który chyba lepiej oddaje sens pierwotny.

7. Wiele jest miast na Krecie, ale największe i najświetniejsze trzy: Knossos, Gortyna i Kydonia. Homer opiewa zwłaszcza [*polis*] Knossos, nazywając ją "wielką" i „królestwem Minosa”²⁴, podobnie i autorzy późniejsi. Ponadto Knossos przez długi czas odgrywała pierwszoplanową rolę, potem została upokorzona i wiele z jej uprawnień zostało anulowanych, a prestiż uzyskały Gortyna i Lyktos; później zaś Knossos znowu przejęła dawną postać metropolii. Knossos leży na równinie, mającej trzydzieści stadiów w obwodzie, pomiędzy terytoriami Lyktos i Gortyny, w odległości dwustu stadiów od Gortyny²⁵, a stu dwudziestu od Lyttos, które Poeta nazywał Lyktos²⁶. Od morza północnego Knossos dzieli odległość dwudziestu pięciu stadiów²⁷, Gortynę od Morza Libijskiego dziewięćdziesiąt stadiów, Lyktos zaś od Morza [Egejskiego]²⁸ osiemdziesiąt. Knossos ma Heraklejon za przystań.

8. Powiadają też, że Minos korzystał z portu Amnisos, gdzie [znajdowała się] świątynia Ejlejthyi²⁹. Knossos zaś nazywała się wcześniej Kairatos, mając wspólną nazwę z rzeką przepływającą obok. Wspomina, iż Minos był znakomitym prawodawcą i jako pierwszy panował na morzu; podzielił on wyspę na trzy części i w każdej zbudował miasto. Knossos jest położona na północy naprzeciw Peloponezu. Jak podaje Efor³⁰, Minos był wielbicielem pewnego wiekowego Radamanthysa, najsprawiedliwszego męża (mającego to samo imię, co jego brat), który jako pierwszy ucywilizował wyspę przez nadanie praw, zjednoczenie miast i wprowadzenie ustroju, zaplanowawszy wniesienie do nich otrzymanych od Dzeusa praw. I tego właśnie naśladowując Minos co dziewięć lat wchodził, jak się wydaje, do jaskini Dzeusa i spędziwszy tam czas jakiś odchodził wraz ze wskazówkami, co do których sądził, że są zarządzeniami Dzeusa. Z tej to przyczyny Poeta mówi³¹:

„Gdzie lat dziewięć władał Minos, druh serdeczny
Zeusowy ...”

Tyle na ten temat opowiedział Efor. Starożytni, przedstawiając w tragediach opowieści o Minotaurze i Labiryncie oraz przygody Tezeusza i Dedala,

²⁴ Homer, *Odyseja* XIX, 178.

²⁵ Taka (ok. 37 km) była odległość między Knossos a Gortyną przemierzana starą minojską drogą, por. Pendlebury (s. 20). Dzisiejsza trasa komunikacyjna je.sl nieco krótsza i wynosi 31,5 km.

²⁶ Homer, *Iliada* II, 647 oraz XVII, 611. Odległość między Knossos a Lyktos jest zdaniem Pendlebury'ego odrobinę zaniżona i wynosi raczej 130 stadiów tj. 24 km (co odpowiada 5 godzinom marszu).

²⁷ Taki właśnie dystans dzieli Knossos od jego portu w Heraklejon (dziś. Iraklio).

²⁸ Portem Lyktos był Cherronesos, leżący nad Morzem Egejskim w podanym oddaleniu 80 stadiów (3 i pół godziny marszu). Strabon, źle zrozumiawszy swoje źródło, użył w tym miejscu niewłaściwego określenia: „Morze Libijskie” zamiast „Morze Egejskie”.

²⁹ Por. Homer. *Odyseja* XIX, 188. Poeta przekazuje, iż Odyseusz „stał pod Amnisos, gdzie pieczara Ejlejtyi, w niedobrej przystani” (przekład Jana Parandowskiego). Kult tej bogini w Amnisos musiał być prastary, bowiem tabliczka mykeńska KN Gg 705 wspomina o darach wysianych „do Amnisos dla Ejleithy” (a-mi-m-so e-re-u-ti-ja = gr. Ἀμισίων Ἐλευθία).

³⁰ Efor z Kyme w Azji Mn. (ok. 405-330 p.n.e.), historyk grecki, według tradycji uczeń Isokratesa, napisał m.m. *Dzieje* w 29 księgach oraz *Państwo Kreteńczyków* (oba zachowane fragmentarycznie).

³¹ Homer, *Odyseja* XIX, 179. Przekład L.Siemińskiego.

przekazują o Minosie coś wręcz przeciwnego: był on despotyczny i gwałtowny, zmuszając innych do płacenia haraczu.

9. Trudno jest powiedzieć, jak się przedstawia którakolwiek z tych dwu wersji. Istnieje jeszcze inna sprzeczna opinia: jedni mianują Minosa osiedleńcem na wyspie, drudzy zaś tubylcem. Poeta jednakże wydaje się bardziej bronić ostatniego sądu, gdy mówi³², iż:

[Dzeus] „na początku spłodził Minosa, Kreta włodarza”

Odnosnie do Kreta panuje zgoda, że w starożytnych czasach miała dobre prawa i uczyniła najlepszych spośród Hellenów jej zwolennikami, przede wszystkim Lacedemończyków, co Platon pokazuje w „Prawach”, a Efor opisuje w „Europie”³³. Później zaś sytuacja zmieniła się po większej części na gorsze. Albowiem po Tyrreńczykach, którzy szczególnie grasowali na naszym morzu, Kreteńcy stali się następcami rozbójniczych band. Tych zaś później wyparli Cylijczycy. Rzymianie natomiast pokonali wszystkich, zawojowawszy i Kretę, i bandy pirackie Cylijczyków. Nawet i teraz Knossos posiada kolonię rzymską³⁴:

10. Tyle zatem o Knossos, mieście nie obcym dla mnie, chociaż z powodu spraw ludzkich, zmienności losu i zdarzeń ustały zobowiązania, które mi przypadły ze strony miasta. Albowiem Dorylaos był taktykiem, jednym z „przyjaciół”³⁵ Mitrydatesa Euergetesa³⁶. Z uwagi na doświadczenia nabyte w bojach zajmował się werbunkiem, często bywał w Helladzie i Tracji. Nierzadko też posłował do najemników z Kreta, kiedy Rzymianie jeszcze nie posiadali wyspy, a było tam wielu najemnych żołnierzy, spośród których niekiedy tworzyły się bandy pirackie. W czasie pobytu Dorylaosa na Krecie wybuchła przez zrządzenie boskie wojna między Knossyjczykami i Gortyńczykami. Wybrany wodzem otrzymał po szybkim zwycięstwie najwyższe zaszczyty, a skoro niebawem dowiedział się, że Euergetes został podstępnie zabity w Synope przez „przyjaciół”, którzy wiarołomnie zawiązali spisek, a sukcesja przeszła na żonę i dzieci, zwątpił o celowości powrotu do nich i pozostał w Knossos. Płodzi zaś z żoną Macedonką o imieniu Sterope dwóch synów — Lagetasa i Stratarchasa (z tych ja widziałem Stratarchasa jako starca bardzo już sędziwego) oraz jedną córkę. Z dwóch zaś synów Euergetesa władzę odziedziczył Mitrydates, zwany Eupatorem, w wieku 11 lat³⁷. Jego mlecznym bratem był Dorylaos, syn Filetajrosa. Natomiast Filetajros był bratem taktyka Dorylaosa. Król, osiągnąwszy wiek dojrzały, tak bardzo upodobał sobie

³² Homer, *Iliada* XIII, 451. Przekład Ignacego Wieniewskiego.

³³ Tak była zatytułowana czwarta księga *Dziejów* Efora.

³⁴ Kolonia cywilna *Colonia Iulia Nobilis Cnossus* została założona przez Oktawiana w roku 36 p.n.e. po jego zwycięstwie nad Sekstusem Pompejuszem.

³⁵ Termin „*philoí*” (przyjaciele) był tytułem dworskim, oznaczającym najbliższych współpracowników królów pontyjskich.

³⁶ Mitrydates V Euergetes, król Pontu w latach 150-120 p.n.e., zamordowany w Sinope.

³⁷ Mitrydates VI Eupator, zwany leż Wielkim, ostatni z władców pontyjskich (120-63 p.n.e.), który utracił królestwo w wojnach z Rzymianami.

obcowanie z Dorylaosem, że nie tylko owego przywiódł do najwyższych honorów, lecz także zaopiekował się [jego] krewnymi i wezwał do siebie potomków Lagetasa, mieszkających w Knossos. Owi już po śmierci ojca osiągnęli męskość i przybyli [do Mitrydatesa] pozostawiwszy własne sprawy w Knossos. Córką zaś Lagetasa była matka mojej matki. Dopóki powodziło się Mitrydatesowi, inni także żyli szczęśliwie, jednak po jego upadku (albowiem wysłędzono go, kiedy starał się oderwać od Rzymian królestwo [Pontu], na czele którego sam zamierzał stanąć), dobra ich zostały zubożone, oni zaś poniżeni. I zaniechano związków z Knossyjczykami, u których zaszły niezliczone zmiany. Taka zatem jest opowieść o Knossos.

11. Po Knossos na drugim miejscu co do znaczenia należałoby umieścić miasto Gortyńczyków. Te dwa bowiem miasta, gdy wspomagały się nawzajem, wszystkich pozostałych miały za poddanych, a pokłóciwszy się podzieliły swe wpływy na wyspie. Największym dodatkiem do każdego z nich mogłaby stać się Kydonia. Miasto Gortyńczyków leży na równinie i niegdyś prawdopodobnie było obwarowane (tak jak Homer powiadał³⁸):

„w Gortynie o murach warownych”.

Później zaś utraciwszy mur do szczętu Gortyna pozostawała przez cały czas nieobmurowana. Albowiem Ptolemeusz Filopator³⁹ zapoczątkowawszy stawianie murów przekroczył zaledwie około osiemdziesiąt stadiów⁴⁰. Osada wypełniała wszakże godny wzmianki okrąg o średnicy pięćdziesięciu stadiów. Gortynę dzieli od Morza Libijskiego i od Lebeny, jej stacji handlowej, odległość dziewięćdziesięciu [stadiów]⁴¹. Posiada też i jakiś inny port, Matalon, który jest oddalony o sto trzydzieści [stadiów]⁴². Przepływa zaś przez całą Gortynę rzeka Lethajos.

12. Z Lebeny pochodził zarówno Leukokomas, jak i jego kochanek Euksynthetos, o których opowiada Teofrast⁴³ w dziele „O miłości”. Jedno spośród zadań, które Leukokomas zlecił Euksynthetosowi, polegało, jak mówi [poeta], na przyprowadzeniu dlań psa z Prasos. Sąsiadami Lebeńczyków są Prasyjczycy, oddaleni o siedemdziesiąt stadiów drogą morską, od Gortyny zaś o sto dziewięćdziesiąt⁴⁴. Powiedziano już, że Prasos należało do Eteokreteńczyków i że tam znajdowała się świątynia Dzeusa Diktajskiego. W pobliżu tej

³⁸ Homer, *Iliada* II, 646. Przekład Ignacego Wieniewskiego.

³⁹ Ptolemeusz IV Filopator, faraon egipski 221-204 p.n.e.

⁴⁰ Chodziło zapewne o osiem stadiów (jak precyzuje na marginesie jeden z rękopisów).

⁴¹ Odległość Gortyny od jej portu w Lebenie wynosiła faktycznie 90 stadiów (tj. około 4 i pół godziny marszu).

⁴² Oddalenie podano niezbyt dokładnie. Pendlebury (s. 20) ocenia tę odległość na około 105 stadiów.

⁴³ Teofrast z Erezu (372-287 p.n.e), uczeń Arystotelesa, napisał liczne prace, spośród których najbardziej znane są *Charaktery*.

⁴⁴ Podane odległości zgadzają się z rzeczywistością — o ile przyjmiemy — podążając za Pendleburym (s. 20-21) - że Strabon pomylił tu wschodniokreteńską *polis* Prasos z miejscowością Priansos, leżącą w centralnej części Krety, co przy kompilatorskiej pracy i uderzającym podobieństwie brzmieniowym toponimów mogło się łatwo zdarzyć.

miejsowości znajduje się Dikte, a nie — jak twierdzi Aratos — „niedaleko Góry Idajskiej”⁴⁵, Dikte bowiem jest oddalona od Idy o tysiąc stadiów leżąc na wschód od niej, a tylko o sto od Samonion. Natomiast między Samonion a Cherronesos⁴⁶ leży Prasos, oddalona od morza o więcej niż 60 stadiów. Hierapytnejczycy zburzyli ją doszczętnie.

Twierdzą niektórzy, że Kallimach nie ma racji mówiąc, iż Britomartis, uciekając przed gwałtem Minosa, zeskoczyła z Dikte do „sieci” [*diktya*] rybaków i z tego powodu została nazwana przez Kydończyków Diktynną⁴⁷. Dikte zaś jest górą⁴⁸. Kydonia natomiast nie jest wcale spokrewniona z tymi miejscami, leży bowiem na zachodnich krańcach wyspy. Albowiem górą Kydonii jest Tityros, na której znajduje się świątynia nie „Diktajska”, lecz „Diktynnajska”⁴⁹.

13. Kydonia leży nad morzem i zwraca się w kierunku Lakonii. Oddalona jest równo o około osiemset stadiów od obu [miast] — Knossos i Gortyny⁵⁰, zaś od Aptery o osiemdziesiąt stadiów, o czterdzieści od tamtejszego morza⁵¹. Portem Aptery jest Kisamos⁵², natomiast na zachodzie sąsiadami Kydończyków są Polyrreńczycy, u których znajduje się świątynia Diktynny. Oddaleni są oni od morza o około trzydzieści stadiów⁵³, natomiast od Falasarny o sześćdziesiąt⁵⁴. Wcześniej zaś mieszkali po wsiach⁵⁵. Potem Achajowie i Lakończycy zamieszkali razem, obmurowawszy warowne miejsca zwrócone na południe.

14. Ostatnie miasto spośród trzech połączonych przez Minosa - a było nim Fajstos — zburzyli doszczętnie Gortyńczycy. Oddalone jest ono od Gortyny o sześćdziesiąt [stadiów], od morza o dwadzieścia, natomiast od portu Matalonu o czterdzieści⁵⁶. Kraj zaś posiadają burzyciele. Do Gortyńczyków należy tedy Rytion wraz z Fajstos⁵⁷:

⁴⁵ Aratos, *Phaenomena* 33.

⁴⁶ Starożytny port miasta Lyktos (obecnie Limenas Chersonisou).

⁴⁷ Kallimach, *Hymn* 111, v. 189-200.

⁴⁸ Z kontekstu wynika, że góra Dikte usytuowana była blisko morza, co w pełni odpowiada charakterowi Petsofas, szczytu położonego w pobliżu obecnego Palaikastro na wschodnim krańcu Krets. Prastary kult minojski na tej górze dokumentują znaleziska archeologiczne, zebrane ostatnio w pracy Bogdana Rutkowskiego, *Petsophas. A Cretan Peak Sanctuary*, Warszawa 1993.

⁴⁹ Pozostałości tej świątyni znajdują się około 2 km na pd.-zachód od przylądka Skala i około 29 km na północny zachód od Kydonii (ob. Chania).

⁵⁰ Pendlebury (s. 20), ocenia obie te odległości na 600 stadiów.

⁵¹ Chodzi tu o odległość między Kydonia a Zatoką Suda. Oddalenie Aptery od Kydonii wynosi faktycznie nieco mniej (11 km miast 14).

⁵² Obecnie Kalami.

⁵³ Taka odległość (godzina marszu) dzieli Polyrrenię od najbliższego portu w Kisamos, który nosił miano takie samo jak port Aptery, ale leżał na zachód od Kydonii.

⁵⁴ Oddalenie Polyrrenii od Falasarny zostało prawidłowo określone, por. Pendlebury (s. 20).

⁵⁵ Strabon formułuje tę wypowiedź zapewne na bazie etymologii nazwy miejscowej sugerującej obfitość owiec, por. πολύ 'wiele', ξήν, 'owca, jagnię'. Takie właśnie objaśnienie danego toponimu kretańskiego przytacza Stefan Bizantyjski, sub voce Πολυρρηνία.

⁵⁶ Odległość od Matalonu jest nieco większa i wynosi prawie 50 stadiów. Pozostałe wielkości są poprawne.

⁵⁷ Homer. *Iliada* II 648. Przekład Kazimiery Jeżewskiej.

„Fajstos i Rytion”

Z Fajstos — jak mówią — pochodził Epimenides⁵⁸, który czynił oczyszczenia za pomocą wierszy. I Lissen [przynależała] do terytorium Fajstos, Lyttos, o której wspominałem już wcześniej, ma port, zwany Cherronesos, gdzie [znajduje się] świątynia Britomartis. A miasta, które były przytoczone na liście [Homera]⁵⁹ — Miletos i Lykastos, obecnie już nie istnieją⁶⁰, a ich terytoria po zburzeniu tych miast rozdzielili między siebie mieszkańcy Lyttos i Knossos.

15. Jako że Poeta mówi o Krecie mającej już to „sto miast”⁶¹, już to „dziewięćdziesiąt miast”⁶², Efor powiada, że dziesięć [miast] zostało założonych dopiero po wojnie trojańskiej przez Dorów, którzy towarzyszyli Althaimenesowi Argiwowi. Mówi też, iż Odyseusz nazwał ją „Kretą dziewięćdziesięciu miast”. Ten przekaz jest więc godny wiary. Inni zaś twierdzą, że dziesięć miast zostało doszczętnie zniszczonych przez wrogów Idomeneusa. Ale Poeta mówi, że Kreta posiadała sto miast nie tyle podczas wojny trojańskiej, ile raczej w jego czasach. (Mówi bowiem we własnym imieniu; gdyby jednak było to zdanie kogoś z żyjących wówczas⁶³, tak jak w „Odysei”, gdzie mówi [Odyseusz] o „Krecie mającej dziewięćdziesiąt miast”, to byłoby właściwe tak właśnie rzecz ujmować). Nawet jeśli zgodzimy się z powyższym, to następny argument nie może przekonywać. Ani bowiem nie jest prawdopodobne, że te miasta zostały zburzone przez wrogów w czasie wojny [trojańskiej], ani po powrocie stamtąd Idomeneusa. Poeta bowiem opowiedziawszy, iż⁶⁴:

„Idomeneus dowiózł do Krety wszystkich towarzyszy,
których oszczędziła wojna — morze ani jednego mu nie zabrało”

i o tym zdarzeniu byłby wspomniał. Albowiem Odyseusz zapewne nie wiedział o zagładzie miast, ponieważ z nikim z Hellenów nie rozmawiał ani w czasie wędrówki, ani później. Nestor⁶⁵ zaś uczestniczył w wyprawie z Idomeneusem i powróciwszy nie wiedział, co zdarzyło się u niego w domu podczas wyprawy

⁵⁸ Epimenides z Krety, poeta, prorok i cudotwórca, żyjący w VI wieku p.n.e. Mówiono o nim, że przespał 75 lat w jaskini Idajskiej, a w czasie snu porozumiewał się z Dzeusem. Przypisywano mu szereg cudownych działań, m.in. oczyszczenie Attyki od zarazy w roku 596 p.n.e. Postać i działalność Epimenidesa prezentuje W. Appel, *Epimenides*, „Filomata” 362, 1984, s. 221-230, który w przeciwieństwie do Strabona twierdzi, że Epimenides był „rodem z kreteńskiego miasta Knossos” (s. 221).

⁵⁹W katalogu statków Homer (*Iliada* II, 645-648) wymienia siedem miast kreteńskich, mianowicie: Knossos, Gortynę, Lyktos, Miletos, Lykastos, Fajstos i Rytion.

⁶⁰ Ślad toponimiczny po kreteńskim Milecie zachował się do chwili obecnej w postaci miejscowości Milatos, leżącej opodal starożytnego portu. Lykastos leżało w centralnej części Krety w pobliżu dziś. Profitis Ilias.

⁶¹ Homer, *Iliada* II 649.

⁶² Homer, *Odyseja* XIX 174.

⁶³ Tj. w czasach wojny trojańskiej.

⁶⁴ Homer, *Odyseja* III, 191-192. Fragment wypowiedzi Nestora w przekładzie J. Parandowskiego.

⁶⁵ W oryginale mamy niejasne o. Chodzi tu zapewne o Nestora, którego wypowiedź cytuje i komentuje Strabon.

wojennej, ani w drodze powrotnej, ani nawet po powrocie stamtąd. Jeśli bowiem Idomeneus został ocalony wraz ze wszystkimi towarzyszami, to powrócił silny, dlatego wrogowie nie okazali się na tyle mocni, żeby pozbawić go dziesięciu miast. Taki jest zatem opis kraju Kreteńczyków.

*Tłumaczyli Elwira Kaczyńska
i Krzysztof Tomasz Witczak*

ARGUMENTUM

Strabonis „Geographicorum” lib. X, cap. 4,1-15, quo Creta insula describitur in linguam Polonam vertitur.